

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING MULOQOT-AXBOROT
AYIRBOSHLASH, O‘ZARO TA’SIR VA BIR-BIRINI TUSHUNISHI VOSITASI
SIFATIDA**

ERGASHEVA GULZODA BAXTIYOROVNA

Maktabgacha ta’lim kafedrası o‘qituvchisi

IKROMOVA NAZIRA SHAVKATOVNA

Buxoro viloyati Shofirkon tumani 43-DMTT direktori

Annotataisya: ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida muloqot, ma’lumotni bolalar bir biriga o‘tkazish jarayoni, bolalalar yoki bolalar guruhlari o‘rtasida aloqalarni o‘rnatish va rivojlantirish, ma’lumot almashish, harakatlar almashish; va bir birini idrok etish va tushunish, bolalar faoliyatida muloqotchanlik muhim ahamiyatga ega ekanligi faqida fikr – mulohazalar berilgan.

Kalit so‘zlar: muloqot, diolog, monolog, nutq faoliyati, axborot va hissiy aloqa, ijtimoiy va shaxsiy munosabat, muloqotchanlik, faoliyat turlari.

Abstract: in this article, communication in preschool educational organizations, the process of transferring information to one child, establishing and developing relationships vvith children or children, exchanging and receiving information; and the perception and development of each other, and the importance of communication in children's activities.

Key words: dialogue, dialogue, monologue, speech activity, informational and emotional communication, social and personal relationship, sociability, types of activities.

Аннотация: в данной статье общение в дошкольных образовательных организациях, процесс передачи информации одному ребенку, установление и

развитие отношений с детьми или детьми, обмен и получение информации; и восприятие и развитие друг друга, и значение общения в детской деятельности.

Ключевые слова: диалог, диалог, монолог, речевая деятельность, информационно-эмоциональное общение, социально-личностные взаимоотношения, коммуникабельность, виды деятельности.

KIRISH

Muloqot har qanday olib boriladigan faoliyatning bir tomoni sifatida ham (faoliyat nafaqat mehnat, balki mehnat jarayonida muloqotdir) alohida faoliyat sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Muloqotning faoliyat sifatidagi asosiy xususiyati shundan iboratki, muloqot orqali bola boshqa bolalar bilan munosabatlarini shakllantiradi. Muloqot bolalarning o'zaro ta'sirini o'z ichiga olgan faoliyatning ajralmas qismidir.

ADABIYOT TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Muloqot tushunchasiga olimlar tomondan turli ta'riflar berib o'tilgan. Muloqotni faoliyat deb hisoblagan B.G.Ananyevning ta'kidlashicha, muloqot orqali inson boshqa odamlar bilan munosabatlarini quradi. O'zining "Inson bilish subyekti sifatida" asarida B.G.Ananyevning ta'kidlashicha, insonning xatti-harakati - bu turli xil ijtimoiy tuzilmalardagi odamlar bilan muloqot qilish, amaliy o'zaro munosabatdir. B.G.Ananiev ta'kidlaganidek, har xil faoliyat turlarining majburiy tarkibiy qismi bo'lgan holda, muloqot haqiqatni anglash mumkin bo'lmagan shartdir. Lisina fikriga ko'ra "muloqot" kommunikativ faoliyatning sinonimidir. Bu nuqtai nazarni G.A.Andreeva, V.P.Zinchenko va S.A.Smirnova muloqot faoliyat sifatida motivlar va maqsadlar bilan belgilanishini ta'kidlaydi. Motiv - bu odamni muayyan faoliyatga undaydigan sabab bo'lganligi uchun nutq faoliyatining umumiy motivi bu boshqa odamlar bilan axborot va hissiy aloqa o'rnatish zarurati bilan ajralib turadi.

NATIJALAR.

Nutq faoliyatining maqsadlariga ijtimoiy va shaxsiy munosabatlarni saqlash, insonning mehnati, hayoti va bo'sh vaqtini tashkil etish kiradi. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, yilning birinchi yarmida bolaning yetakchi va yagona mustaqil faoliyati muloqotdir. Bolada muloqotning rivojlanishi bir necha bosqichda sodir bo'ladi. Avval kontakt funksiyasi paydo bo'ladi. Ushbu funksiyaning maqsadi kattalar bilan aloqa o'rnatish va davom ettirishdir. Keyin bola axborot funktsiyasini o'zlashtiradi. Ushbu funktsiyani o'zlashtirish aloqa o'rnatish qobiliyatini nazarda tutadi. Shuni ta'kidlash kerakki, faoliyat, aloqa holatini ontogeneza sun'iy ramziy vositalarni o'zlashtirish funktsiyasini bajaradi. Yuqorida aytib o'tilganidek, ontogeneza muloqot bolaning atrofmuhitga bo'lgan munosabatining asosiy shaklidir. Birinchidan, bu shakl boshqa subyekt (birinchi navbatda, ona) tomonidan tushunishni, keyin esa o'zaro tushunishni (bola nafaqat o'z xohish-istaklarini ifodalaydi, balki boshqalarning manfaatlarini ham hisobga oladi, bu esa o'z maqsadini amalga oshirishni) o'ziga bog'liq holda nazarda tutadi). Asta-sekin muloqot obyektiv faoliyatga aylanadi, bu esa, o'z navbatida, bolaning dunyoga munosabatini amalga oshiradi. Obyektiv faoliyatda bola muayyan obyektlarni o'rganadi. Obyektiv faoliyat yordamida bolada dunyoga obyektiv munosabat shakllanadi. Muloqot bola ehtiyoji bo'lib, uning ijtimoiy tabiati bilan izohlanadi va bola hayotining ham moddiy, ham ma'naviy shakllarini o'z ichiga oladi. Bolaning muloqotga bo'lgan ehtiyoji, qiziqishi juda katta ahamiyat kasb etadi. Bola hayoti davomida doimo boshqa bolalar bilan muloqotda bo'ladi va shuning uchun muloqot qiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish murakkab psixologik jarayon bo'lib, u faqat bolaning eshitgan nutqiga taqlid qilishdan iborat emas. Bu jarayon bolalarda muloqotchanlik faoliyatini rivojlantirish va birinchi navbatda, muloqotga ehtiyot mavjudligi bilan bog'liqdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarning muloqotchanligi turli shaxslar va turli temperamentdagi bolalar o'rtasida vujudga keladi. Turli faoliyat jarayonida bolalar muloqotga kirishadi. Bolalar muloqotchanlik orqali bir birlariga axborot yetkazadi. Atrofdagi hodisalarni yakka o'zi emas, kattalar va tengdoshlari yordamida anglaydi. Muloqotchanlik bolaning nutqi orqali

yuzaga keladi. Agar bolaning nutqi ravon, soʻz boyligi koʻp boʻlsa, bu tengdoshlariga taʼsir qiladi. Nutqni rivojlantirish nafaqat bolani atrof-muhit bilan tanishtirish, balki uni umumiy ruhiy rivojlantirish uchun ham zarurdir. Nutqni shakllantirish va rivojlantirish vazifalari sifatida quydagilarni keltirishimiz mumkin:

- bolada kattalarga nisbatan imotsional bogʻliqlik va ishonch hissing tarbiyalash;
- uning oʻziga nisbatan atrofdagilarning ijobiy diqqat-eʼtibor talab qilishini qondirish;
- kichikintoyning qiziqishlarini rivojlantirishga koʻmaklashish;

Bolalardagi muloqotchanlikka umumiy toʻxtaladigan boʻlsak, tengdoshlari bilan maktabgacha yoshdagi bolalar oldingi davrlardagi muloqotga nisbatan sifat jihatida oʻzgarib bormoqda. Maktabgacha yoshdagi bolalar (4-5 yosh) uchun tengdoshlari bilan muloqot qilish ustuvor vazifaga aylanadi. Ular turli vaziyatlarda (rejim momentlarida, turli faoliyat turlari jarayonida - oʻyin, ish, ish va hokazo) bir-biri bilan faol muloqot qilishadi. Muloqot, ayniqsa, oʻyin davomida namoyon boʻladi va rivojlanadi. Rivojlanayotgan muloqot oʻyinning tabiatiga va uning rivojlanishiga taʼsir qiladi. Kollektiv vazifalarning keng doirasi paydo boʻladi:

- qoʻshma oʻyin;
- oʻz dizaynlaringizni oʻrnatish;
- sherikning harakatlarini boshqarish va ularning bajarilishini nazorat qilish;
- oʻzi bilan doimiy taqqoslash va muayyan xatti-harakatlarni baholash. Bolalarning aloqalari nostandart va tartibga solinmagan maktabgacha yoshdagi bolalar oʻz munosabatlarida eng kutilmagan harakatlardan foydalanadilar. Ularning harakatlari boʻshashgan, standartlashtirilmagan: ular sakrashadi, jilmayishadi, turli xil harakatlarni qilishadi, bir-biriga taqlid qilishadi, turli soʻzlarni oʻylab topishadi, ertak tuzadilar va hokazo. Yoshi bilan bolalarning aloqalari umumiy qabul qilingan xatti-harakatlar qoidalariga boʻysunadi. Ammo maktabgacha yoshning oxirigacha bolalar muloqotining oʻziga xos xususiyati uning tartibga solinmagan va boʻshashgan tabiatidir. Tengdoshlar bilan muloqot qilishda faol harakatlar masʼuliyatli harakatlardan ustun turadi. Bola uchun

uning o'z harakati (so'zlari) ko'pincha tengdoshlari tomonidan qo'llab-quvvatlanmasa ham muhimroqdir. Shuning uchun dialog parchalanishi mumkin. Kommunikativ harakatlardagi nomuvofiqlik ko'pincha bolalar o'rtasida norozilik, norozilik, nizolarni keltirib chiqaradi. Muloqotga bo'lgan ehtiyoj eng muhim ehtiyojlardan biridir. Bu ehtiyoj insonning tug'ilishi bilan paydo bo'ladi. Vaqt o'tishi bilan muloqotga bo'lgan ehtiyoj ham shakl, ham mazmunan o'zgaradi. Shu bilan birga, katta maktabgacha yoshdagi tengdoshlar bilan muloqotga bo'lgan ehtiyoj ayniqsa keskindir. Maktabgacha yoshdagi tengdoshlar bilan muloqot intellektual, nutq, hissiy va axloqiy moyillikni rivojlantirishda asosiy o'rinni egallaydi. Bolalarning psixologik, ijtimoiy va jismoniy rivojlanishi tengdoshlar bilan munosabatlar qanday rivojlanishiga bog'liq.

Muhokama.

Muloqot - bu insonning shaxsga bo'lgan hissiy munosabati bo'lib, shuning uchun tengdoshlar bilan muloqot bolaning hissiy sohasini shakllantiradi, rivojlantiradi va tuzatadi. Tengdoshlar bilan muloqot qilishda norozilik bolaning tashvishi, tajovuzkorligi va ishonchsizligini oshirishi mumkin. Shu sababdan bolalar o'rtasida to'g'ri muloqatchanlikni yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega. Bu bevosita tarbiyachining malakasi va saviyasiga bog'liq hisoblanadi.

Og'zaki kommunikatsiya (nutq) insonning uni o'rab turgan olamga o'zaro ta'siri obyektiv munosabatlar tizimida namoyon bo'ladi. Obyektiv munosabat va aloqalar so'zsiz har qanday real guruhlarda paydo bo'ladi. Guruh a'zolarining bu obyektiv o'zaro munosabatlari subyektiv shaxslararo munosabatlarda aks etadi. Har qanday ishlab chiqarish odamlarning o'zaro birlashishini talab qiladi. Hech bir maktabgacha yoshdagi bolalik jamiyatida odamlar bilan munosabat o'rnatilmasa, ular bir-birini to'g'ri tushunmaydi, to'laqonli birgalikdagi faoliyatni tashkil eta olmaydi. Masalan, tarbiyachi tarbiyalanuvchilarga biror narsani o'rgatish uchun ular bilan munosabatga kirishishi kerak. Muloqot maktabgacha yoshdagi bolalarning hamkorlikdagi faoliyati, ehtiyojlari asosida tug'iladigan, ular o'rtasidagi aloqa rivojlanishining ko'p qirrali jnrayonidir. Muloqot

hamkorlikdagi faoliyat qatnashchilari o'rtasida axborot almashinishni o'z ichiga oladi, bu muloqotning kommunikativ ko'rinishida ifodalanadi. Odamlar bir-biri bilan munosabatga kirishishda tildan muomala vositasi sifatida foydalanadilar. Muloqotning ikkinchi jihati muomalaga kirishuvchilarning o'zaro ta'siridir. Bunda faqat so'zlar emas, balki harakat va holatlar ham almashinadi. Shunday qilib, muloqotning shartli uch tomonini ajratish mumkin: kommunikativ (axborot berish), interaktiv (o'zaro ta'sir) va perseptiv (o'zaro idrok qilish). Muloqotning bu uch tomonining birligi muomalaga kirishuvchi maktabgacha yoshdagi bolalarning o'zaro munosabati va hamkorlikdagi faoliyatini tashkil etish usuli sifatida namoyon bo'ladi. Muloqotning mazmuni — axborot almashish, tarbiyachi tomonidan turli kommunikativ vositalar yordamida tarbiyalanuvchilar bilan o'zaro tushunish va o'zaro munosabatlarni tashkil etishdir. Pedagoglarning tarbiyaviy va didaktik vazifalarini o'qituvchi ham da o'quvchilar jamoasi o'rtasida munosabatlarni ta'minlamay turib amalga oshirib bo'lmaydi. Birgalikdagi faoliyat davomida odamlar turli fikrlar, o'y-xayollar, his-kechinmalar bilan o'rtoqlashadilar. Bunda o'y-fikrlar, his-kechinmalar alarni axborot sifatida, kommunikatsiyani esa axborot almashinuvi sifatida talqin etish mumkin. Kommunikatordan chiqayotgan axborot ikki xil bo'lishi mumkin:

1. Undovchi axborot — buyruq, maslahat, iltimos kabilarda namoyon bo'ladi. Undan ko'zlangafi maqsad retsiptiyentni biror harakatga rag'batlantirishdir. U uch xil bo'lishi mumkin:

- a) aktivlashtirish, ya'ni faollashtirish (biror harakatni qilishga undash);
- b) interdiksiyalash (biror harakatni qilishdan to'xtatish);
- c) destabillashtirish (biror harakatdagi muvozanatni buzish).

2. Konstatatsiyalovchi axborot — ma'lumot tarzida ifodalanadi. Bu turdagi axborot turli ta'limiy tizimlardan o'rin olgan bo'lib, xulqatvorni o'zgartirish uchun bevosita ta'sir ko'rsatmaydi, ammo bilvosita ta'sir ko'rsatish maqsadi ham bo'ladi. Amerikalik jurnalist G.Lassuel besh unsurdan iborat bo'lgan kommunikativ jarayonning quyidagi modelini taklif etadi:

- A. Kim (axborot kim tomonidan uzatilmoqda);
- B. Nima (qanday axborot uzatilmoqda);
- C. Qanday (axborot qanday yo‘l bilan uzatilmoqda);
- D. Kimga (axborot kimga yo‘naltirilmoqda);
- E. Qanchalik samarali (axborot qanchalik samarador uzatildi).

Kommunikativ jarayon aksial (bunda axborot ayrim konkret odamlargagina yo‘naltiriladi) yoki retial (bunda axborot bir qancha ehtimol qilinayotgan retsiپیentlarga yo‘naltiriladi) xarakterda bo‘lishi mumkin. Kommunikator retsiپیent uni qanchalik tushunayotganini «kommunikativ rollar» o‘zgargach biladi. Chunki bunda retsiپیent kommunikatorga aylanib avvalgi kommunikatorga qabul qilgan axborotning mazmunini qanday tushunganligini bildiradi.

Noverbal kommunikatsiyada belgilar tizimi sifatida quyidagi tizimlardan foydalaniladi:

1. Optik-kinetik tizimga imo-ishoralar (qo‘l motorikasi), mimika (yuz motorikasi), pantomimika (butun gavda motorikasi) kiradi. Ushbu belgilarning muloqotdagi ahamiyati shunchalik kattaki, ularni o‘rganish uchun alohida soha-kinesika shakllangan.
2. Paralingvistik tizim ovoz vokalizatsiyasidan iborat bo‘lib, unga ovoz sifatlari, diapazoni kiradi. Ekstralingvistik tizimga to‘xtalishlar, yo‘talib qo‘yishlar, yig‘i, kulgu, nutq tempi kiradi.
3. Proksemik tizimga kommunikativ jarayon ishtirokchilarining fazodagi joylashuvi va kommunikatsiya vaqti kiradi.
4. Vizual kontaktga ko‘zlar orqali muloqot qilish kiradi. So‘nggi tadqiqotlar vizual kontakt boshqa sohalarda, ya‘ni tibbiyot, pedagogika, boshqaruv kabilarda ham kuzatilishini isbotlamoqda. Noverbal kommunikatsiya tizimlari kommunikatsiya jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Ular nutqni to‘ldiradi, uning o‘rnini bosadi, kommunikativ jarayon ishtirokchilarining emotsional holatini aks ettiradi. Muloqot ikki va undan ortiq

maktabgacha yoshdagi bolalar oʻrtasida bilish yoki baholash tarzidagi axborot almashishda namoyon boʻluvchi oʻzaro taʼsirdir.

Xulosa.

Muloqotning oʻzaro birgalikda harakat qilish va faoliyat koʻrsatish jarayonida odamlarni birlashtiradigan umumiy narsa ishlab chiqarish tarzida tushunilishi ana shu umumiy narsa muloqot vositasi sifatidagi tildan iborat ekanligini bildiradi. Til muloqotga kirishuvchilar oʻrtasida aloqa bogʻlanishini taʼminlaydi. Uni bu maqsad uchun tanlangan soʻzlar mohiyatiga koʻra kodlashtirgan holda axborotni maʼlum qilayotgan maktabgacha yoshdagi bola ham, bu mohiyatning kodini ochgan, yaʼni uning maʼnosini oshkor etgan va ana shu axborot asosida oʻz xulq-atvorini oʻzgartirgan holda bu axborotni qabul qilayotgan maktabgacha yoshdagi bola ham tushunadi. Til muomalaga kirishuvchilar oʻrtasidagi kommunikatsiyani taʼminlaydi, chunki uni axborot beruvchi ham, axborotni qabul qiluvchi ham birday tushunadi. Boshqa maktabgacha yoshdagi bolaga axborot beruvchi (kommunikator) va uni qabul qiluvchi (retsipiyent) muloqot jarayonida bir xil tildan foydalanishi kerak, aks holda bir-birini toʻgʻri tushunolmaydi. Axborot almashishda bola onasiga savollar beradi va u javob beradi, bu javoblardan bola oʻz faoliyatida keyinchalik foydalanadigan umumiy bilimlarning faqat ozgina qismini oladi. Umumiy bilimlarning bu qismini bola til shaklida, til yordamida soʻz belgilari tizimida hosil qila oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Очилова, М. О., & Эргашева, Г. Б. (2014). Основы организации самостоятельной работы учащихся. Молодой ученый, (8), 852-854.
2. Ismatova, N. B., Toshov, G. D., Habibova, G. G., Ergasheva, G. B., & Ochilova, M. O. (2014). Innovative techniques and their importance in the learning process. In The Second International Conference on Eurasian scientific development (pp. 101-104).

3. Эргашева, Г. Б., & Хожиева, М. У. (2020). Одаренность детей дошкольного возраста. Вестник магистратуры, (1-5), 31.
4. Ergasheva, G. (2020). Дидактические требования к занятиям математикой в дошкольных учреждениях. центр научных публикаций (buxdu. uz), 1(1).
5. Эргашева, Г. Б., & Рахматова, Г. Б. К. (2020). Некоторые вопросы обеспечения взаимосвязи методов и средств обучения в учебном процессе. Проблемы педагогики, (1 (46)), 26-27.
6. Ergasheva, G. (2021). Личностное отношение-условие учебной и профессиональной деятельности учителя. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 5(5).
7. Ergasheva, G. B. (2021). ZAMONAVIY JAMIYATDA FAN VA TA'LIMNING RIVOJLANISHIDA INNOVATION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI. Scientific progress, 2(7), 969-974.
8. Ergasheva, G. (2020). Некоторые вопросы обеспечения взаимосвязи методов и средств обучения в учебном процессе. центр научных публикаций (buxdu. uz), 1(1).
9. Эргашева, Г. Б. (2019). Использование интегрированных технологий в высшем образовании. Вестник магистратуры, (4-3 (91)), 74-75.
10. Baxtiyorovna, E. G. (2022). Factors that Increase Lesson Effectiveness in Primary Education. European journal of innovation in nonformal education, 2(2), 231-235.
11. Saipova, M. V., & Ergasheva, G. (2022). Maktabgacha ta'limda psixologik xizmatining ustuvor vazifalari. O'zbekiston ilmiy-amaliy konferensiya, 1(1), 15-20.
12. Эргашева, Г. Б., & Ахмедова, Н. М. (2019). Беседа как метод формирования диалогической речи для детей дошкольного возраста. Вестник магистратуры, (11-2 (98)), 76-77.
13. Ergasheva, G. (2022). STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA TA'LIM-TARBIYA BERISH IMKONIYATLARI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 25(25).

14. Ergasheva, G. (2020). MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH CHORA TADBIRLARI TO'G'RISIDA. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 1(1).
15. Эргашева, Г. Б., & Раджабова, И. Х. (2020). Дидактические требования к занятиям математикой в дошкольных учреждениях. Проблемы педагогики, (6 (51)), 55-57.
16. Ergasheva, G. B., & Tohirova, S. (2021). MUSTAQILLIK NE'MATIGA SHUKRONA QILISH VA UNING MUSTAHKAMLIGINI SHAQLASH. Scientific progress, 2(7), 1196-1200.
17. ERGASHEVA, G., BOZOROVA, S., & AXMEDOVA, M. (2023). MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARNING ESTETIK TARBIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. Journal of Pedagogical and Psychological Studies, 1(10), 162-167.
18. Sharipova, M. (2023). MAKTABGACHA TA'LIMDA INNOVATION FAOLIYATNI TASHKIL ETISH FUNKSIYALARI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 44(44).
19. Sharipova, M. (2023). MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA ETNIK MADANIY TA'LIM VA UNING TARIXIY ILDIZLARI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 35(35).
20. Sharipova, M. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IFODALI NUTQNING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK FUNKSIYALARI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 32(32).